

1

PRAWNA
OBZORJA

Hans Kelsen

Kaj je pravičnost?

Izvirni naslov: Was ist Gerechtigkeit? Nachwort von Robert Walter,
Reclams Universal-Bibliothek, Stuttgart, Nr. 19366
ISBN 978-3-15-019366-2

Spremna beseda: Robert Walter

Prevod: Vera Lamut

Izdano s prijaznim dovoljenjem založbe Österreich GmbH in Inštituta Hans Kelsen, Dunaj.

Izdajo tega dela je podprla ustanova TRADUKI, literarna mreža, katere člani so Ministrstvo za Evropo, integracijo in zunanje zadeve Republike Avstrije, Ministrstvo za zunanje zadeve Zvezne republike Nemčije, Švicarska kulturna fundacija Pro Helvetia, KulturKontakt Austria (po nalogu Urada zveznega kanclerja Republike Avstrije), Goethe-Institut, Javna agencija za knjigo Republike Slovenije, Ministrstvo za kulturo Republike Hrvaške, Resor za kulturo Vlade Kneževine Liechtenstein, Kulturna fundacija Liechtenstein, Ministrstvo za kulturo Republike Albanije, Ministrstvo za kulturo in informiranje Republike Srbije, Ministrstvo za kulturo Republike Romunije, Ministrstvo za kulturo Črne gore in fundacija S. Fischer Stiftung.

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

© IUS SOFTWARE, 2016. Vse pravice pridržane.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

340.114

KELSEN, Hans, 1881-1973

Kaj je pravičnost? / Hans Kelsen ; spremna beseda Robert Walter ; [prevod Vera Lamut]. – 1. natis. – Ljubljana : IUS Software, GV Založba, 2016. – (Zbirka Pravna obzorja. Mali format ; 1)

Prevod dela: Was ist Gerechtigkeit?

ISBN 978-961-247-343-3

287817984

Hans Kelsen

Kaj je pravičnost?

Spremna beseda Robert Walter

IUS SOFTWARE®

GV
ZALOŽBA

traduki^T

Kazalo

I. Pravičnost kot problem reševanja interesnih ali vrednotnih konfliktov	
1. Pravičnost in sreča	11
2. Sreča enega je nesreča drugega.....	11
3. Največja sreča največjega števila (Bentham) ..	13
4. Pomensko spreminjanje pojma »sreča« se ujema s pomenskim spreminjanjem pojma »svoboda«. – Pravičnost kot svoboda	14
5. Konflikti interesov ali vrednot. – Problem hierarhije vrednot. – Subjektivnost in relativnost vrednot	15
II. Hierarhija vrednot	
6. Posameznikovo življenje ali interes naroda kot najvišja vrednota. – Ubijanje v vojni, smrtna kazen	16
7. Življenje ali svoboda kot najvišja vrednota: samomor	16
8. Posameznikova svoboda ali ekonomska varnost kot najvišja vrednota. – Vrednostne sodbe in resničnostne sodbe	17
9. Resnicoljubnost ali človečnost kot najvišja vrednota	18
10. Resnica ali pravičnost kot najvišja vrednota. – Platonov nauk o dopustnosti koristne laži ..	19

11. Spiritualizem ali materializem. – Liberalizem
ali socializem 20

III. Pravičnost kot problem upravičevanja človeškega ravnanja

12. Splošno priznavanje določenih vrednot
v določeni družbi, združljivo s subjektivnostjo
in relativnostjo teh vrednot. – Posameznikova
odgovornost in kolektivna odgovornost 21
13. Človekova potreba po upravičevanju, njegova
vest 22
14. Upravičevanje nekega ravnanja kot primerno
sredstvo za predpostavljen namen. – Sredstvo
in namen, vzrok in učinek 23
15. Upravičevanje namena. – Predpostavka
najvišjega namena. – Pogojno in brezpogojno
upravičevanje. – Upravičevanje demokracije .. 25
16. Racionalno upravičevanje je vedno
le pogojno upravičevanje; brezpogojno
upravičevanje je iracionalno 26
17. Metafizično-religiozna in racionalistična
rešitev problema pravičnosti 26

IV. Platon in Jezus

18. Platonova filozofija: pravičnost je presežna
ideja 28

19. Jezusova pridiga: pravičnost je božja skrivnost	29
V. Vsebinsko prazni pravičnostni obrazci	
20. Vsakemu svoje (<i>suum cuique</i>)	31
21. Povračilno načelo	32
22. Pravičnost kot enakost	33
23. Enakost pred zakonom	34
24. Komunistična enakost	35
25. Zlato pravilo	37
VI. Kant	
26. Kantov kategorični imperativ	39
27. Kategorični imperativ: upravičevanje vsakokratnega obstoječega družbenega reda ..	40
VII. Aristotel	
28. Aristotelova etika: vrlina kot sredina med dvema slabostma	41
29. Pravičnost kot sredina med delati krivico in trpeti krivico	42
VIII. Naravno pravo	
30. Nauk o naravnem pravu. – Sklepanje iz biti na najstvo: zmotno sklepanje.....	43
31. Protislovja v nauku o naravnem pravu	45

IX. Absolutizem in relativizem

32. Absolutna pravičnost: iracionalen ideal.
– S stališča razumskega spoznanja lahko
obstaja samo relativna pravičnost, ki ne
izključuje nasprotnega ideala 46
33. Morala relativistične filozofije pravičnosti:
toleranca 47
34. Demokracija in znanost: svoboda duha
in toleranca 52

Spremna beseda (Robert Walter, Dunaj)

Skrajšano in posodobljeno besedilo

- I. Življenjepisni podatki 55
- II. Delo na splošno 61
- III. Delo, spoznavna kritika 71

Urednikovo pojasnilo (M. P.) 75

Ko je Jezus iz Nazareta pri zaslišanju pred rimskim Kupraviteljem priznal, da je kralj, je rekel: »Jaz sem zato rojen in sem zato prišel na svet, da pričujem za resnico.« Potem ga je Pilat vprašal: »Kaj je resnica?« Skeptični Rimljan očitno ni pričakoval odgovora na svoje vprašanje in sveti mož tudi ni odgovoril. Kajti pričevanje za resnico ni bilo bistvo njegovega poslanstva mesijanskega kralja. Bil je rojen, da pričuje za pravičnost, za tisto pravičnost, ki jo je hotel uresničiti v božjem kraljestvu. In za to pravičnost je umrl na križu.

Tako izza Pilatovega vprašanja, kaj je resnica, iz krvi Križanega vstaja drugo, še dosti silnejše vprašanje, večno vprašanje človeštva: kaj je pravičnost?

O nobenem drugem vprašanju se ni tako strastno razpravljalo, za nobeno drugo vprašanje ni bilo prelito toliko dragocene krvi, tako grenkih solza, o nobenem drugem vprašanju niso tako globoko razmišljali najbolj spoštovani duhovi – od Platona do Kanta. In vendar ostaja to vprašanje danes enako neodgovorjeno. Morda ker je eno tistih vprašanj, za katera velja resignirana modrost, da človek nikoli ne more najti dokončnega odgovora, ampak si lahko le prizadeva, da bi bolje vprašal.

I. Pravičnost kot problem reševanja interesnih ali vrednotnih konfliktov

1. Pravičnost in sreča

Pravičnost je v prvi vrsti možna, vendar ne nujna lastnost nekega družbenega reda. Samo v drugi vrsti je to vrlina človeka. Kajti človek je pravičen, če njegovo ravnanje ustreza nekemu redu, ki velja za pravičnega. Kaj pa pomeni, da je neki red pravičen? Da ta red ureja ravnanje ljudi na način, ki vse zadovoljuje, tako da v njem vsi najdejo svojo srečo. Hrepenenje po pravičnosti je človekovo večno hrepenenje po sreči. Ker te sreče ne more najti kot osamljen posameznik, jo išče v družbi. Pravičnost je družbena sreča, je sreča, ki jo zagotavlja neki družbeni red. V tem smislu Platon pravičnost enači s srečo, ko trdi, da je samo pravičen človek srečen, krivičen pa je nesrečen.

S trditvijo, da je pravičnost sreča, pa na vprašanje očitno ni odgovorjeno, temveč je odgovor samo preložen. Kajti zdaj se postavi vprašanje, kaj je sreča.

2. Sreča enega je nesreča drugega

Jasno je, da ne more obstajati noben pravičen red, tj. red, ki zagotavlja srečo vseh, če s srečo v skladu z izvirnim pomenom besede mislimo subjektivno občutje, torej tisto, kar vsakdo razume zase pod tem pojmom. Tedaj je namreč neizogibno, da pride sreča enega v nasprotje s sre-

čo drugega. Primer: ljubezen je najpomembnejši vir tako sreče kot nesreče. Vzemimo, da dva moška ljubita isto žensko in da oba – upravičeno ali neupravičeno – mislita, da ne moreta biti srečna, ne da bi imela to žensko samo zase. Toda po zakonu in morda tudi po lastnem občutju lahko ženska pripada samo enemu. Sreča enega je neizogibno nesreča drugega. Noben družbeni red ne more tega problema rešiti pravično, tj. tako, da bi bila oba moška srečna. Celo slavna sodba modrega kralja Salomona tega ne more. Kot je znano, je Salomon odločil, da je treba otroka, za katerega sta se prepirali dve ženski, razpoloviti, bil pa je pripravljen, da prisodi otroka tisti, ki bi svojo zahtevo umaknila, da bi rešila otrokovo življenje. Kralj je namreč predpostavljal, da bi s tem dokazala, da otroka v resnici ljubi. Vendar je salomonska sodba – če sploh – pravična samo pod pogojem, da samo ena od obeh žensk otroka ljubi. Če ga ljubita obe – kar je mogoče in celo verjetno, saj ga obe hočeta imeti – in zato obe umakneta vsaka svojo zahtevo, ostaja spor neodločen; in če se otrok končno le prisodi eni od obeh strank, sodba gotovo ni pravična, kajti drugo stranko onesreči. Naša sreča je zelo pogosto odvisna od zadovoljitve potreb, ki je ne more zagotoviti noben družbeni red.

Drug primer: imenovali naj bi vojaškega poveljnika. Kandidirata dva moža, vendar je lahko izbran samo eden. Zdi se samoumevno, da je treba imenovati tistega, ki je za službo bolj ustrezen. Kaj pa, če sta oba enako ustrezna? Potem pravična rešitev ni mogoča. Vzemimo, da imajo enega za primernejšega, ker ima dobro postavo in lep

obraz ter tako daje vtis močne osebnosti, medtem ko je drugi majhen in neopazne zunanosti. Če bo prvi dobil mesto, drugi odločitve nikakor ne bo občutil kot pravične; spraševal se bo, zakaj ni tako dobrega videza in zakaj je narava naredila njegovo telo toliko manj privlačno. In dejansko, če presojamo naravo s stališča pravičnosti, moramo priznati, da ni pravična: enega naredi zdravega in drugega bolnega, enega pametnega in drugega neumnega. Noben družbeni red ne more popolnoma izravnati krivičnosti narave.

3. Največja sreča največjega števila (Bentham)

Če je pravičnost sreča, potem pravičen družbeni red ni mogoč, dokler pravičnost pomeni posameznikovo srečo. Toda pravičen družbeni red ni mogoč celo tedaj, ko si sicer ne prizadeva za individualno srečo vseh, temveč za največjo možno srečo največjega števila ljudi. To je znamenita definicija pravičnosti, ki jo izrazil angleški filozof in pravnik Jeremy Bentham. Toda tudi Benthamov obrazec ni uporaben, če pod pojmom sreča razumemo subjektivno vrednoto. Kajti različni posamezniki imajo zelo različne predstave o tem, kaj je njihova sreča. Sreča, ki jo lahko zagotavlja neki družbeni red, ne more biti sreča v subjektivno-individualnem, temveč samo v objektivno-kolektivnem pomenu. To pomeni, da kot srečo lahko razumemo le zadovoljevanje določenih potreb, ki jih družbena avtoriteta, zakonodajalec, priznava kot tiste, ki so vredne zadovoljitve, na primer potreba po

hrani, obleki, bivališču ipd. Nedvomno je zadovoljevanje družbeno priznanih potreb nekaj popolnoma različnega od izvirnega pomena besede sreča. Kajti ta pomen je v svojem najbolj notranjem bistvu zelo subjektiven. Želja po pravičnosti je tako prvinska, tako globoko zakoreninjena v človekovem srcu, ker je le izraz njegove neuničljive želje po lastni, subjektivni sreči.

4. Pomensko spreminjanje pojma »sreča« se ujema s pomenskim spreminjanjem pojma »svoboda«. – Pravičnost kot svoboda

Pomen ideje sreče se mora radikalno spremeniti, da postane družbena kategorija, sreča pravičnosti. Preobrazba, v kateri individualna in subjektivna sreča postane zadovoljitev družbeno priznanih potreb, je podobna tisti, kateri se mora podvreči ideja svobode, da postane družbeno načelo; in ideja svobode se pogosto enači z idejo pravičnosti, in sicer tako, da družbeni red velja za pravičnega, če zagotavlja posameznikovo svobodo. Ker resnična svoboda, tj. svoboda od vsake prisile, od vsake vrste vlade, ni združljiva z nobeno vrsto družbenega reda, ideja svobode ne more ohraniti negativnega pomena svobode od vsake vlade. Pojem svobode mora torej prevzeti pomen posebne oblike vladanja. Svoboda mora pomeniti vlado večine, po potrebi proti volji manjšine vladanih subjektov. Svoboda anarhije se tako spremeni v samoodločanje demokracije. Enako se ideja pravičnosti spremeni iz načela, ki zagotavlja individualno srečo vseh, v družbeni red, ki

varuje določene interese, namreč tiste, ki jih večina tistih, ki so temu redu podvrženi, priznava kot vredne varovanja.

5. Konflikti interesov ali vrednot. – Problem hierarhije vrednot. – Subjektivnost in relativnost vrednot

Toda kateri človeški interesi imajo to vrednost in kakšna je hierarhija teh vrednot? To je vprašanje, ki se pojavi, ko pride do konfliktov interesov. In samo kjer obstajajo taki konflikti interesov, postane pravičnost problem. Kjer ni konfliktov interesov, ni potrebe po pravičnosti. Do konflikta interesov pa pride, kadar je neki interes mogoče zadovoljiti samo za ceno drugega ali, kar je isto, kadar sta dve vrednoti v nasprotju in ni mogoče uresničiti obeh hkrati, kadar je eno mogoče uresničiti le v toliki meri, kolikor drugo zanemarimo, kadar postane neizogibno, da damo eni prednost pred drugo, da odločimo, katera od obeh vrednot je pomembnejša, višja, in končno, katera je najvišja vrednota. Problem vrednot je predvsem in v prvi vrsti problem konfliktov vrednot. In tega problema ne moremo rešiti s sredstvi racionalnega spoznanja. Odgovor na vprašanja, ki pri tem nastajajo, je vedno sodba, ki jo na koncu določajo čustveni dejavniki in je zato zelo subjektivna. To pomeni, da velja samo za subjekt, ki presoja, in je v tem pomenu relativna.

II. Hierarhija vrednot

6. Posameznikovo življenje ali interes naroda kot najvišja vrednota. – Ubijanje v vojni, smrtna kazen

Pravkar povedano lahko ponazorimo z nekaj primeri. V skladu z določenim etičnim prepričanjem je človeško življenje, življenje vsakega posameznega človeka najvišja vrednota. Zato je po tem prepričanju absolutno prepovedano človeka ubiti, tudi ne v vojni in tudi ne pri izvršitvi smrtne kazni. To je znano stališče vojaških oporečnikov in tistih, ki načelno odklanjajo smrtno kazen. Toda obstaja tudi nasprotno, prav tako etično prepričanje, po katerem je najvišja vrednota interes in čast naroda. Zato je etična obveznost vsakogar, da žrtvuje lastno življenje in v vojni ubija druge kot sovražnike svojega naroda, ko interes in čast naroda to zahtevata; in zdi se upravičeno hude zločince kaznovati s smrtno kaznijo. Kratko malo nemogoče je na racionalno-znanstven način razsoditi med obema vrednostnima sodbama, ki temeljita na nasprotujočih si prepričanjih. Na koncu konflikt rešuje naše občutje, naša volja, in ne razumska prvina naše zavesti.

7. Življenje ali svoboda kot najvišja vrednota: samomor

Drug primer: suženj ali ujetnik v koncentracijskem taborišču, iz katerega ni mogoče pobegniti, stoji pred vprašanjem, ali je samomor etično dopusten. O tem vpra-

šanju so vedno znova razpravljali in je zlasti v antični etiki igralo pomembno vlogo. Odgovor je odvisen od odločitve, katera od dveh vrednot je višja: življenje ali svoboda. Če je življenje višja vrednota, samomor ni upravičen; če pa je višja vrednota svoboda, če življenje brez svobode nima nobene vrednosti, potem samomor ni le dovoljen, temveč zapovedan. Gre za vprašanje hierarhije vrednot življenje in svoboda. Na to vprašanje je mogoč le subjektiven odgovor, ki velja samo za osebo, ki presoja; ne gre za ugotovitev, ki bi veljala za vsakogar, kakršna je na primer, da se kovine v vročini raztezajo. To pa je sodba o resničnosti in ne vrednostna sodba.

8. Posameznikova svoboda ali ekonomska varnost kot najvišja vrednota. – Vrednostne sodbe in resničnostne sodbe

Recimo – ne da bi to trdili –, da bi bilo mogoče dokazati, da se lahko položaj nekega ljudstva s tako imenovanim planskim gospodarstvom tako bistveno izboljša, da je zagotovljena enaka gospodarska varnost za vsakogar, da pa je taka organizacija mogoča samo, če se odpravi ali vsaj bistveno omeji posameznikova svoboda. Odgovor na vprašanje, ali naj bi planskemu gospodarstvu dali prednost pred svobodnim gospodarstvom, je potem odvisen od tega, ali se odločimo za vrednoto posameznikove svobode ali gospodarske varnosti. Človek z močno samozavestjo bo imel rajši posameznikovo svobodo, medtem ko bo tak, ki trpi zaradi manjvrednostnega kompleksa, imel rajši go-

spodarsko gotovost. To pa pomeni, da je na vprašanje, ali je svoboda posameznika višja vrednota kot gospodarska gotovost ali pa je gospodarska gotovost višja vrednota kot posameznikova svoboda, mogoč samo subjektiven odgovor in nobena objektivna sodba, kot da je železo težje kot voda in voda težja kot les. To pa so sodbe o resničnosti, ki jih je mogoče preveriti s poskusom, in ne vrednostne sodbe, ki ne dovoljujejo takega preverjanja.

9. Resnicoljubnost ali človečnost kot najvišja vrednota

Po skrbnem pregledu pacienta ugotovi zdravnik neozdravljivo bolezen, ki mora v kratkem času privedi do smrti. Ali naj zdravnik bolniku pove resnico ali naj celo laže in mu reče, da je njegova bolezen ozdravljiva in da ni nobene neposredne nevarnosti? Odločitev je odvisna od hierarhije, ki jo predpostavljamo v razmerju obeh vrednot, resnicoljubnosti in človečnosti. Če pacientu povemo resnico, to pomeni, da ga izpostavimo mukam smrtnega strahu; če se mu zlažemo, mu to muko prihranimo. Če stoji ideal resnicoljubnosti nad idealom človečnosti, mora zdravnik povedati resnico; če pa nasprotno ideal človečnosti stoji nad idealom resnicoljubnosti, mora zdravnik lagati. Toda na vprašanje, katera od teh dveh vrednot je višja, ni mogoče odgovoriti na podlagi racionalno-znanstvenih premislekov.

10. Resnica ali pravičnost kot najvišja vrednota. **– Platonov nauk o dopustnosti koristne laži**

Kot je že bilo omenjeno, zastopa Platon stališče, da je pravični, in to pri njem pomeni tistega, ki ravna v skladu z zakoni, in samo pravični srečen, krivični, in to pri njem pomeni tistega, ki ravna v nasprotju s pravom, pa je nesrečen. Platon pravi, »da je najbolj pravično življenje najsrečnejše«. Kljub temu priznava, da bi bil lahko v posameznem primeru pravičen človek nesrečen in krivičen človek srečen. Dodaja pa, da je nujno potrebno, da državljani, ki so podvrženi pravu, verjamejo trditvi, da je samo pravični srečen, saj drugače nihče ne bi ubogal zakonov. Zato ima po Platonu vlada pravico, da med državljani z vsemi propagandnimi sredstvi razširja nauk, da je pravični človek srečen in krivični nesrečen, pa tudi če je to laž. Če je to laž, gre za zelo koristno laž, kajti ta laž zagotavlja pokorščino zakonom. »Ali bi lahko zakonodajalec, ki kaj velja, izumil koristnejšo laž, kot je ta, ali laž, ki bi državljane lahko učinkoviteje pripravila do tega, da prostovoljno in brez prisile ravnajo pravično?« »Če bi bil zakonodajalec, bi prisilil pisatelje in vse državljane, da se izjavijo v tem smislu, da je namreč najpravičnejše življenje najsrečnejše.«¹ Po Platonu je vlada vsekakor upravičena uporabljati laži, ki jih ima za koristne. Platon pravičnost, in to pri njem pomeni to, kar ima vlada za pravičnost, namreč zakonitost, postavlja

¹ Platon, *Nomoi* 662b (nav. po prevodu Jožeta Košarja).

nad resnicoljubnost. Toda ni nobenega zadostnega razloga, ki bi nam prepovedoval, da postavimo resnico nad zakonitost in kot neetično odklonimo vladno propagando, ki temelji na lažeh, pa tudi če te laži služijo dobremu namenu.

11. Spiritualizem ali materializem.

– Liberalizem ali socializem

Odgovor na vprašanje po hierarhiji vrednot – kot so življenje in svoboda, svoboda in enakost, svoboda in varnost, resnica in pravičnost, resnicoljubnost in človečnost, posameznik in narod – je nujno različen, če vprašanje postavimo vernemu kristjanu, ki ima svoj dušni blagor, tj. svojo usodo po smrti, za pomembnejši od zemeljskih dobrin, ali materialistu, ki ne verjame v nesmrtnost duše. In odgovor ne more biti enak, če je podan ob domnevi, da je svoboda najvišja vrednota, tj. s stališča liberalizma, ali pod predpostavko, da je gospodarska varnost zadnji cilj družbenega reda, tj. s stališča socializma. In odgovor bo vedno subjektivna in zato le relativna vrednostna sodba.

Zbirka PRAVNA OBZORJA 1 (mali format)

Ureja: Marijan Pavčnik

Uredniški odbor:

Marijan Pavčnik (glavni in odgovorni urednik), Miro Cerar,
Albin Igličar, Janez Kranjc, Aleš Novak, Ada Polajnar Pavčnik

Hans Kelsen

Kaj je pravičnost?

Izdal in založil: IUS SOFTWARE, d. o. o., GV Založba

Direktor: mag. Tomaž Iskra

Direktorica založbe in dogodkov: Alenka Zalar

Lektorirala: Mateja Pogačar

Računalniški prelom in naslovnica: Anja Tavčar

Tisk: Itagraf, d. o. o., Ljubljana

Prvi natis: 200 izvodov

Ljubljana 2016

Cena z DDV: 10,00 EUR

IUS SOFTWARE, d. o. o.

Tivolska cesta 50

1000 Ljubljana

E-pošta: zalozba@gvzalozba.si

Telefon: 01 30 91 820

Faks: 01 30 91 815

www.gvzalozba.si